

PROPAGANDA VE MİSTİSİZM: THE WAR ILLUSTRATED'A GÖRE İNGİLTERE'NİN MEZOPOTAMYA HAREKÂTI VE KÛT'ÛL AMÂRE KUŞATMASI*

PROPAGANDA AND MYSTICISM: ENGLAND'S MESOPOTAMIA OPERATION AND KÛT'ÛL AMÂRE SIEGE ACCORDING TO THE WAR ILLUSTRATED

Resul BABAĞLU**

Geliş Tarihi/Received:30.01.2022

Kabul Tarihi/Accepted:14.01.2022

BABAĞLU, Resul, (2022), "Propaganda ve Mistisizm: The War Illustrated'a Göre İngiltere'nin Mezopotamya Harekâtı ve Kût'ül Amâre Kuşatması", Belgi Dergisi, S.24, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2022/II, ss. 285-299.

Öz

İlk sayısı 22 Ağustos 1914 tarihinde çıkan ve Londra'da yayın hayatına başlayan The War Illustrated, daha sonraki yıllarda The Daily Telegraph gazetesinin de yayın haklarını eline alacak olan William Berry tarafından çıkarılmıştır. İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesinin hemen ardından başlayıp 1919 yılına kadar yayınlanmaya devam eden The War Illustrated 750.000 gibi o dönem için rekor bir tiraja ulaşarak İngiliz basın tarihinde büyük üne sahip askeri/görsel alanda yayınlanan dergilerin başında gelmektedir. İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki önemli askeri faaliyetlerinin fotoğraf ve çizimlerle anlatıldığı benzersiz bir panorama sunan The War Illustrated Ortadoğu'daki askeri gelişmelere geniş bir yer vermesiyle aynı zamanda Osmanlı askeri birliklerinin Mezopotamya'daki faaliyetlerinin izdüşümünü sunmaktadır. Esasen İngiltere'nin etki alanını Suriye'den İran sınırına kadar olan bölgede tahkim etme amacını taşıyan Mezopotamya Harekâtı, daha çok Irak topraklarında yaşanan çarpışmalarla yürütülmüştür. Bilindiği üzere, Hindistan'daki karargâhtan sevk ve idare edilen İngiliz ordusunun Basra'dan başlayarak Bağdat'a kadar olan ilerleyişi bölgedeki varlığını sürdürmeyi amaçlayan Osmanlı Devleti'ni yoğun bir savunma stratejisine sevk etmiştir. Bunun yanında İngiliz askeri tarihçiliğinde büyük bir yenilgi olarak kabul edilen Kût'ül Amâre olayı Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin özellikle Ortadoğu coğrafyasında tutunabilmesi için daha ciddi bir askeri varlığa olan ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu noktada, İngiltere ordusunun Mezopotamya Harekâtında Osmanlı Ordusu'na karşı geliştirdiği askeri stratejiler, bu harekâta görev alan önemli askeri şahsiyetlerin aldıkları riskler ve kararlar The War Illustrated dergisinin sağladığı eşsiz koleksiyon örneğinde incelenmeye çalışılacaktır. Yüzyılın başlarından itibaren yaygınlaşmaya başlayan resimli savaş haberciliğinin dikkat çeken örneklerinden biri olan The War Illustrated, cephedeki gelişmeleri kamuoyuna görsel malzemelerle sunmuştur. Kamuoyunu yönlendirme potansiyeli taşıyan bu habercilik yöntemi, yalnızca toplumun askeri süreçlerle ilgili kanaatlerine kaynaklık etmiyor, aynı zamanda savaş tarihi araştırmaları için de paha biçilmez veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *The War Illustrated, Birinci Dünya Savaşı, İngiliz Ordusu, Mezopotamya Harekâtı, Kût'ül Amâre, Basın*

*Bu çalışma yazarın Fatih sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Üsküdar Belediyesi ve Türk Tarih Kurumu Başkanlığı tarafından 20-22 Aralık 2019 tarihlerinde düzenlenmiş olan 100. Yılında Uluslararası Bağdat (Medînetü's Selâm) ve Kût'ül Amâre Sempozyumu'nda sunmuş olduğu sözlü bildirin gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş halidir.

**Doç.Dr., Siirt Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, babaogluressul@hotmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-6859-0287>).

Abstract

The War Illustrated magazine, which debuted on August 22, 1914 and began publishing in London, was released by William Berry, who would later dismiss the publishing rights of The Daily Telegraph. The War Illustrated, which began just after the British entering the First World War and continued to be published until 1919, is at the top of the list of military / visual publications with a great reputation in British press history, reaching a record circulation for that period of 750,000. The War Illustrated, which presented a unique panorama of England's major military activities in the First World War with photographs and illustrations, presents a projection of the activities of Ottoman military units in Mesopotamia at the same time as giving a broad place to military developments in the Middle East. In fact, the Mesopotamian campaign aimed at defending the domain of Britain from the Syrian to the Iranian border was carried out mostly in the conflicts in Iraqi territory. As it is known, the military advance of the British army from Basra to Baghdad, which was administered from the headquarters in India, directed the Ottoman Empire to an intensive defense strategy aiming to maintain its presence. In addition, Küt'ül Amâre, which was regarded as a great defeat in British military history, revealed the need for a more serious military presence for England to be able to hold on to the Middle East geography in the First World War. At this point, the military strategies developed by the British army against the Ottoman army in the Mesopotamian operation, the risks and decisions taken by the important military figures in this operation will be tried to be examined in the case of the unique collection provided by The War Illustrated magazine. The War Illustrated, one of the remarkable examples of journalism that has become widespread since the beginning of the century, presented the developments of the front to the public with visual materials. This journalism method, which has the potential to manipulate the public, not only provides a source for the opinions of the society about military processes, but also provides invaluable data for war history research.

Keywords: *The War Illustrated, World War I, British Army, Mesopotamia Operation, Küt'ül Amâre, Press*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında sahip olduğu topraklar içinde İngiltere'nin ilgisini uyandıran b6lge hiç kuşkusuz Mezopotamya ve Basra K6rfezine yakın olan coğrafyaydı.¹ Hindistan'ın savunulması ve İmparatorluğun doğu ile olan iletişimi açısından bu b6lge muazzam bir 6neme sahipti. Dicle ve Fırat vadileri boyunca Basra K6rfezi'ne kadar olan b6lge İngiltere'nin siyasal n6fuz alanı ve ticari etkinliği açısından da stratejik 6neme sahip bir alandı.² Almanya'nın Osmanlı Devleti'nin bu b6lgedeki topraklarına m6dahil olma arzusuna koşut olarak Berlin Bağdat demiryolu projesini hayata geçirmek için adımlar atmaya başlamasıyla İngiliz siyasi karar alıcıları alarma geçmişler, ancak 1917 yılında Bağdat'ın İngiltere egemenliğine geçtiği zamana kadar b6lgede tutarlı bir politika takip edilememiştir.³ Bağdat demiryolu inşaatının ilerlemesi ve Basra K6rfezi'ne doğru yaklaşması, Almanya'nın Orta Doğu'ya n6fuz etmesi açısından İngiltere'nin çıkarlarını tehlikeye d6ş6ren bir durum yaratmıştır.⁴ Dolayısıyla İngiltere'nin Mezopotamya'da 19. y6zyılın başlarından itibaren kurmaya başladığı ticari varlığı giderek siyasal bir g6r6n6m kazanmıştır. B6lgedeki siyasi rekabetin kızışmasıyla İngiltere Savaş Bakanlığı Mezopotamya'ya askeri operasyon seçeneğini masaya yatırmıştır. Biri 1906, diğeri de 1911 olmak 6zere Mezopotamya'nın işgal olasılığı için planlamalar yapılmış, ancak daha çok k6rfezin g6venliğini garantiye almayı amaçlayan bu askeri planlamalar Basra Vilayeti ile sınırlı kalmıştır.⁵

Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında Almanya'nın yanında Birinci D6nya Savaşı'na katılması, b6y6k g6lerin Mezopotamya'daki paylaşımlarını g6ndeme getirmiştir. Londra, Paris ve Petrograd arasında diplomatik m6nasebetler bu dönemde ağırlıklı olarak Mezopotamya ile ilgili olmuştur.⁶ Savaş 6ncesi dönemde İngiliz petrol şirketlerinin Osmanlı y6netiminden aldıkları petrol işletme imtiyazları Savaşı'nın başlamasıyla beraber s6r6ncemede kalmıştır. Savaşı'nın petrol yatakları bakımından zengin bir b6lge olan Mezopotamya'yı 6n plana çıkarması aynı zamanda İngiliz donanmasının ve genel olarak savaş end6strisinin enerji hammaddesine duyuduğu yoğun ihtiyaçtan kaynaklanmaktaydı.⁷

Birinci D6nya Savaşı'nda İngiltere tarafından açılan Irak Cephesi'nde İngiltere'nin temel amacı, Kafkasya'daki Rus g6leriyle kara bağlantısı sağlamak, Aden petrollerini koruma altına almak ve Basra K6rfezi'nden G6ney Arabistan'a kadar olan b6lgeyi kontrol altına almaktır.⁸ 6te yandan m6ttefiklerin İran ve Irak petrollerinden yararlanmalarını 6nlemek, Hindistan'ın g6venliğini sağlamak ve Osmanlı padişahının cihat ilanının etkisini

1 Marian Kent, "Great Britain and the End of the Ottoman Empire", içinde, (Edt.) Marian Kent, *Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Frank Cass, London, 1996, s.165.

2 Stuart Cohen, "Mesopotamia in British Strategy, 1903-1914", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 9, No. 2, (Apr., 1978), s.171.

3 Cohen, *a.g.m.*, s. 171.

4 6mer Osman Umar, "İngiltere'nin Irak Politikası (1900-1918)", içinde, (Haz.) Orhan Neare, *Kut'6l Am6re Zafferin'in 100. Yılı M6nasebetiyle I. D6nya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu 28-29 Nisan 2016*, Mardin, Bildiriler, Atat6rk Araştırma Merkezi, Ankara, 2016, s. 564.

5 İhsan Ő. Kaymaz, *Musul Sorunu Emperyalizm ve K6rtler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 53.

6 Bkz. Aaron S. Kliman, "Britain's War Aims in the Middle East in 1915", *Journal of Contemporary History*, Vol. 3, No. 3, The Middle East, (Jul., 1968), ss. 237-251.

7 Umar, *a.g.m.*, s. 566.

8 H6ner Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu, Osmanlı İmparatorluğu ve Birinci D6nya Savaşı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s. 79.

kırmak adına Mezopotamya harekâtından büyük faydalar umulmaktaydı.⁹ Bununla birlikte, İngilizlerin Irak'taki askeri varlıkları Arap aşiretler nezdinde saygınlıklarını arttıracak bir husus olarak değerlendiriliyordu.¹⁰ Bu doğrultuda harekete geçilirken 23 Ekim 1914 tarihinde Hint-İngiliz birlikleri Basra Körfezi'ndeki Bahreyn Adaları'na gelmiş ve daha sonra Şatt-ül Arap'ın ağız niteliğindeki bölge olan Fav 3 Kasım'da ele geçirilmiştir.¹¹ Bu operasyon Şatt-ül Arap'ın Basra Körfezi'ndeki geçişler için açık tutulması amacını taşıyordu. Şüphesiz ki *Anglo-Persian Oil Company*'nin Aden'de işlettiği petrol yataklarının güvenliği için bu girişim zaruri görünmekteydi.¹² Fav'daki Osmanlı garnizonunun kolay bir şekilde imha edilmesi, Osmanlı Devleti'nin bölgede ciddi bir askeri gücünün bulunmadığını kanıtlamıştır. İngiliz nehir filosunun üstün ateş gücü karşısında tutunamayan ve büyük kayıplar vererek Kurna 'ya doğru geri çekilen¹³ Osmanlı Ordusu Basra bölgesinde tam anlamıyla Arap aşiretlerine güvenerek bölgede cihat ilanının tesirsiz kalmasının yarattığı ilk hayal kırıklığını yaşamıştır. Bölgedeki Osmanlı birliklerinin Kafkasya'ya kaydırılmasından dolayı mukavemet gücünün zayıflamasıyla İngilizler, küçük birliklerle bu başarıları elde edebilmelerinden dolayı harekâti genişletmeye karar vermişlerdir.¹⁴

Şatt-ül Arap'ın kontrol altına alınması ve Basra'nın harekât üssüne çevrilmesinden sonra Yarbay Frazer komutasında ilerleyişe geçen İngiliz birlikleri Aralık ayının başlarında Kurna'ya doğru ilerleyerek 38. Osmanlı Piyade Tümeni'ni yenilgiye uğratmak suretiyle 9 Aralık'ta Kurna'yı işgal etmişlerdir.¹⁵ 2 Ocak 1915'te Süleyman Askeri Bey, Irak ve Havalisi Komutanlığı'na atanmış ve iki kanatlı bir savunma planı geliştirerek 38. Tümenin takviye edilmesi yoluna gidilmiştir.¹⁶ Süleyman Askeri Bey'in kumandasındaki Osmanlı birlikleri İngilizleri Kurna'dan atmak ve Basra'ya ulaşmak için düzenledikleri karşı saldırılardan bir sonuç elde edememişler. Kış ayları boyunca kötü hava koşullarına rağmen İngiliz birlikleri 24 Şubat 1915'te Şuaybiye'ye kadar ilerlemişlerdir.¹⁷ Süleyman Askeri Bey, 11 Nisan 1915'te Bercisiyye ve Şuaybe'deki müstahkem İngiliz mevkilerine bir taarruz düzenlemiş, ancak büyük bir yenilgiye uğrayan Osmanlı birlikleri Bercisiyye ve Şuaybe ormanları içinde girdiği ve üç gün süren kanlı muharebelerde muvaffak olamayarak 14 Nisan gecesi geri

9 Zekeriya Türkmen, "Birinci Dünya Harbinde Irak Cephesinde Türk-İngiliz Mücadelesi", içinde, (Edt.) Zekeriya Türkmen, *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak Uluslararası Sempozyum*, 20-21 Kasım 2014, İstanbul, Harp akademileri Basımevi, s. 390.

10 Bkz. Nicolas Gardner, "British Prestige and the Mesopotamia Campaign, 1914-1916", *The Historian*, Vol. 77, No. 2, (Summer 2015), ss. 269-289.

11 Edmund Dane, *British Campaigns in the Nearer East 1914-1918, From the Outbreak of War With Turkey to the Taking of Jerusalem*, Hodder and Stroughton, London, New York, Toronto, (t.y.), s. 34.

12 Bkz. Martin Wayne, *In Mesopotamia*, Hodder and Stoughton, London, New York, Toronto, 1917, s.5. İngiliz tarih yazımında sıklıkla vurgulanan bu husus, bir anlamda *galat-ı meşru* mesabesinde olmasa da hakikatin yalnızca bir yönünü açıklamaktadır. Mezopotamya Harekâti'nin, İngiltere'nin bölgedeki Arap toplumunu istediği zaman manipüle etme kabiliyeti taşıdığı mesajını Türklere vermek gibi bir yönü de bulunmaktaydı. Bkz. Paul Kevin Davis, *British-Indian Strategy and Policy in Mesopotamia November 1914-April 1916*, PhD Thesis, Kings College The University of London, 1981, s. 2

13 Türkmen, *a.g.m.*, s. 393.

14 Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım Birinci Cihan Harbi*, c. 2, Nehir Yayınları, İstanbul, 1990, s. 214.

15 Tuncer, *a.g.e.*, s. 80.

16 Tuncer, *a.g.e.*, s. 80.

17 Gwynne Dyer, *The Mesopotamia Campaign to the Fall of Kut-El Amara: November 1914-April 1916*, Master Thesis, Rice University, 1966, s.121.

Propaganda ve Misticizm: The War Illustrated'a G6re İngiltere'nin Mezopotamya Harekâti ve Kût'ül Amâre Kuşatması

çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁸ Bu yenilgiyi onuruna yediremeyen Süleyman Askeri Bey'in intihar etmesi üzerine Irak ve Havalisi Komutanlığı'na Edirne'deki 2. Kolordunun 4. Fırkası Kumandanı Albay Nurettin Bey tayin olunmuştur.¹⁹

İngilizler bölgedeki ilerleyişlerini genişletmek için Basra'da bulunan askeri güçlerini kolordu seviyesine yükselterek Mezopotamya Sefer Komutanlığı'na da General Nixon'u atamışlardır. Nisan'ın 22'sinde de Hindistan'daki İngiliz üssünden Basra'ya gelen General Townshend ise 6. Tümen Komutanlığı'na atanmıştır.²⁰ General Townshend komutasında ilerleyişine devam eden İngiliz ordusu 31 Mayıs'ta Kurna yakınlarındaki bir Türk gözlemevini kontrol altına almış ve petrol bölgesinin güvenliğine tehdit oluşturan ve Kurna'ya 140 mil uzaklıkta olan Amare'yi 3 Haziran'da ele geçirmiştir. Daha sonra 30 subay ve 700 askeri esir alan İngilizler, Osmanlı birliklerinin üs olarak kullandıkları Nasırıyye'yi ele geçirmek için Türk mevzilerini uçaklarla bombalamışlardır. General George F. Gorring komutasındaki yardımcı birlikler sayesinde Nasiriye Savaşı'nda başarı elde eden İngiliz ordusu Bağdat ilerleyişi için önemli bir mevzi kazanmışlar ve böylelikle Osmanlı Devleti'nin Basra vilayetini tamamıyla kontrol etmişlerdir.²¹

Kût'ül Âmare'yi ele geçiren General Townshend, Kasım ayı ortalarında Bağdat'ı işgal etmek için ilerleyişe geçmiş ve 22 Kasım'da Selman-ı Pak'ta Nurettin Paşa komutasındaki Türk birlikleriyle karşılaşmıştır. İki tarafın da ağır kayıplar verdiği bu çarpışmadan sonra İngiliz ordusu geri çekilerek Kût'ül Âmare'ye sığınmıştır. Nurettin Paşa'nın başlattığı ve yaklaşık olarak beş ay süren Kût'ül Âmare kuşatması General Townshend'in teslim olmasıyla sonuçlanmıştır.²² Kuşatma sonrasında bölgede hızla toparlanmaya çalışan İngilizler, Hindistan'dan gelen yardımcı birlikler ile tahkimatlarını güçlendirmişlerdir. 11 Mart 1917'de General Sir Stanley Maude komutasındaki birliklerin Bağdat'ı ele geçirmesi, bölgedeki mücadelenin gidişatını bütünüyle değiştirdiği gibi Osmanlı birliklerinin tutunmasını güçleştirmiştir.²³

SAVAŞ VE PROPAGANDA: THE WAR ILLUSTRATED'TA MEZOPOTAMYA HAREKÂTININ RETROSPEKTİF SUNUMU

Genel itibariyle başkalarının düşünce, tutum ve davranışlarını manipüle etme veya bir yöne kanalize etme amacıyla çeşitli araçlar kullanılarak yapılan sistematik faaliyetler olarak tanımlanan propaganda faaliyetlerinin²⁴ büyük devletler tarafından profesyonel bir şekilde kullanılmaya başlanması Birinci Dünya Savaşı yıllarına dayanmaktadır. Savaşa katılan devletlerin neredeyse tamamının propaganda faaliyetlerini savaşın bir boyutu

18 Şuaybe muharebesinde Osmanlı kuvvetlerinden 3000 şehit ve yaralı olarak muharebe alanında kalmış, 800 asker ise düşmana esir düşmüştür. Aynı muharebede İngiltere'nin 60 subay ve 1000 asker kaybetmesi yaşanan çarpışmanın şiddetini göstermektedir. Bkz. Sabis, *a.g.e.*, s. 399.

19 Serdar Sakin, "Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesinde Osmanlı Devleti ile İngiltere Arasındaki Çarpışmalar (1915)", *Gazi Akademik Bakış*, C. 4, S. 7, (Kış 2010), s.142.

20 Tarık Saygı, İngiliz Generali Townshend ve Türkler, Paraf Yayınları, İstanbul, 2011, s. 52.

21 Saygı, *a.g.e.*, s. 56.

22 Eugene Rogan, *The Fall of the Ottomans, The Great War in the Middle East*, Basic Books, New York, 2015, s.223.

23 Kristian Coates Ulrichsen, "The British Occupation of Mesopotamia, 1914-1922", *Journal of Strategic Studies*, Vol. 32, No. 2, (2007), s.359.

24 <https://www.britannica.com/topic/propaganda> (Erişim, 20.09.2017).

olarak görmeleri, kuşkusuz ki sıcak çarpışmalar sonucunda elde edilen kazanımların propaganda yoluyla daha az bedel ödenerek elde edildiği algısını yaratma ya da kaybedilen muharebelerin toplumda yaratması muhtemel reaksiyonların önlenmesi ile alakalı bir durumdu. Diğer yandan, Birinci Dünya Savaşı'na katılan devletlerin savaş sürecinde sergiledikleri yönetim, aynı zamanda psikolojik bir yön de taşımaktaydı. Savaş sırasında yüksek bir morale sahip toplumlar şüphe yok ki savaş ekonomisi başta olmak üzere katlanmak zorunda oldukları zorluklar ve görevler karşısında daha dirayetli bir duruş sergileyeceklerdir. Dolayısıyla savaş benzeri zor zamanlarda toplumu moral açıdan yüksek bir seviyeye taşımak için siyasal seçkinlerin bel bağladıkları yegâne unsur propagandaydı.²⁵

1914'te savaşın patlak vermesinden hemen sonra Almanya'nın broşür, poster ve duyuru metinleri çoğaltarak propaganda faaliyetlerine başlaması İngiltere'yi de bu yolda harekete geçirmiştir. Almanya'nın İtilaf devletleri aleyhine yürüttüğü propaganda karşısında İngiltere'de kabine 5 Eylül'de toplanarak bazı önlemler almaya karar vermiştir. Bu konuda düzenlenen konferanslar sonucunda kabine üyesi C.F.G. Masterman propaganda örgütünün başına getirilmiştir. Wellington House'ta daha önce Ulusal Sigorta Komisyonu'nun kullanmış olduğu bölümde çalışmalarına başlamış, ancak Parlamentonun bu çalışmalarla ilgili bilgilendirilmesi yoluna gidilmemiştir.²⁶

Wellington House'ta kurulan propaganda bürosunun kullandığı yöntemlerin başında basın araçları gelmekteydi. İngiltere özelinde bu konuda ilk akla gelen kuruluş *Reuters* olmuştur. Denilebilir ki, Bu kuruluş Britanya İmparatorluğu'nun propaganda faaliyetlerinin merkezinde yer almıştır.²⁷ Bu dönemde Lord Nortcliffe ve Lord Beaverbrook gibi medya patronları İngiltere'nin propaganda yarışında görev almışlardır.²⁸

Birinci Dünya Savaşı'nda kamuoyunun savaşın gidişatına ilişkin bilgi açlığı propaganda bürokrasisinin toplumu harekete geçirme amacıyla birleşince kelimelerin silah olarak kullanıldığı yazılı ve görsel basını ön plana çıkarmıştır. Savaş esnasında propaganda olgusuna birçok devletin muazzam bir önem atfettiği bilinmektedir. Ayrıca yazılı ve görsel propaganda ürünü olarak bunun sayısız örneği mevcuttur. Amerika'da Creel, İngiltere'de Stuart, Almanya'da Nicolai ve Fransa'da Waitz ve Tonnelet gibi müellifler propaganda amaçlı yayınlar kaleme almışlardır.²⁹ Genellikle savaşın çirkin yüzünün gizlendiği, asker kayıplarının örtbas edildiği ve gerçeklerin ters yüz edildiği bir mecra haline gelen propaganda faaliyetleri toplumu iktidar odaklarının kararları doğrultusunda yönlendirmeye dönük bir aygıt olarak kullanılmıştır.³⁰ Savaş esnasında en etkili propaganda araçlarından biri olan yazılı basın araçlarına bakıldığında 19. yüzyılın ortalarından itibaren Kıta Avrupa'sında yaygınlaşmaya başlayan resim ağırlıklı görsel/yazılı basının kamuoyunu son derece keskin

25 Harold D. Lasswell, *Propaganda Technique in the World War*, Peter Smith, New York, 1938, s. 8.

26 M. L. Sanders, "Wellington House and British Propaganda During the First World War", *The Historical Journal*, Vol. 18, No. 1, (Mar., 1975), s. 119.

27 Bkz. Peter Putnis&Kerry McCallum, "Reuters, Propaganda-Inspired News, and the Australian Press During the First World War", *Media History*, Vol. 19, No. 3, (2013), ss. 284-304.

28 Donald S. Birn, "The War of Words, The British Council and Cultural propaganda in the 1930's", *Peace and Change*, Vol. 14, No. 2, (1989), ss. 176-190.

29 Lasswell, *a.g.e.*, s. 1.

30 Alice Goldfarb Marquis, "Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany During the First World War", *Journal of Contemporary History*, Vol. 13, No. 3, (Jul., 1978), s. 469.

Propaganda ve Mistisizm: The War Illustrated'a Göre İngiltere'nin Mezopotamya Harekâtı ve Kût'ül Amâre Kuşatması

bir şekilde etkilediği görülmektedir.³¹ Öte yandan, görsel ağırlıklı yazılı basın 19. yüzyılın milliyetçi bağlamında da büyük bir işlevi olmuştur.³² Bu anlamda The War Illustrated 'ta yayınlanmış haber ve yorumların Birinci Dünya Savaşı için gerekli olan kamuoyu desteğinin sağlanması açısından muazzam bir işleve sahip olduğu söylenebilir. The War Illustrated 'ın ilk sayısında yer alan editörün notunda resimli basın organlarının toplumu yönlendirme ve savaşların bilinmeyen yüzünü gösterme işlevini ilginç bir karşılaştırmayla vurgulamaya çalışılmıştır. Editöre göre Avrupa'da Napolyon savaşlarında kameranın henüz icat edilmemiş olmasından dolayı söz konusu savaşların kapsamının genişliğine rağmen toplumu yönlendirme noktasında zayıf kaldığını ifade etmiştir.³³ Bununla birlikte, savaşın seyrinde dehşet verici anların fotoğraflanması, vatandaşların hafızasını tazeleme ve savaşın dökümantasyonu açısından The War Illustrated'ın benzersiz bir etkisinin olduğu vurgulanmıştır.³⁴

Savaşın ilk yıllarına ilişkin The War Illustrated 'ta yer alan yorumlar genellikle Almanya'nın savaşın başlaması konusundaki sorumluluğuna dönüktü. Almanların son yıllarda küçük Asya üzerinde yoğunlaşmalarının ve Berlin-Bağdat demiryolu projesinin Deutsche Bank tarafından finanse edilmesi İngiltere açısından onur kırıcı bir hamle olarak lanse edilmiştir. Bu gelişmeler üzerine Halife'nin cihat ilan etmesinin de İngiltere'nin bölgedeki çıkarlarını zedelediği ve Süveyş Kanalı'nın daha önce hiç olmadığı kadar işgale açık hale geldiği ifade edilmiştir.³⁵ Bununla birlikte, Enver Paşa'nın esasında iflas etmiş bir İmparatorluğu Almanlardan gelecek olan Marklara güvenerek bir maceraya sürüklemesinin Basra bölgesindeki petrolün güvence altına alınmasına yönelik bir hamle olarak vurgulanmıştır.³⁶ Bütün bu nedenlerle, Sir Arthur Barrett 1914'te Kasım ayının başlarında hafif süvari birlikleri, bir piyade taburu ve yardımcı birliklerle Hindistan'daki karargâhtan yola çıkarak bölgeye gelmiştir. Aslında Türkler savaş ilan ettiklerinde Tuğgeneral Delamain komutasındaki birlikler Bahreyn Adaları'nda hazır durumdaydılar. Bu durum, İngilizlerin Basra Harekâtı'na çok önceden karar verdiklerini açıkça ortaya koymaktadır. Fav Hisarı'nın birkaç saatte düşmesi ve Basra'daki Türk kuvvetlerinin geri çekilmesiyle İngilizler kente girerek buradaki Alman Konsolosu ve Alman yurttaşlarını esir almışlar ve Hindistan'a göndermişlerdir.³⁷

31 William Fletcher Thomson, "Propaganda and the Civil War, *The Wisconsin Magazine of History*, Vol. 46, No. 1, (Autumn, 1962), s. 21.

32 Bkz. Michele Martin, *Images at War: Illustrated Periodicals and Constructed Nations*, University of Toronto Press, Toronto, 2006.

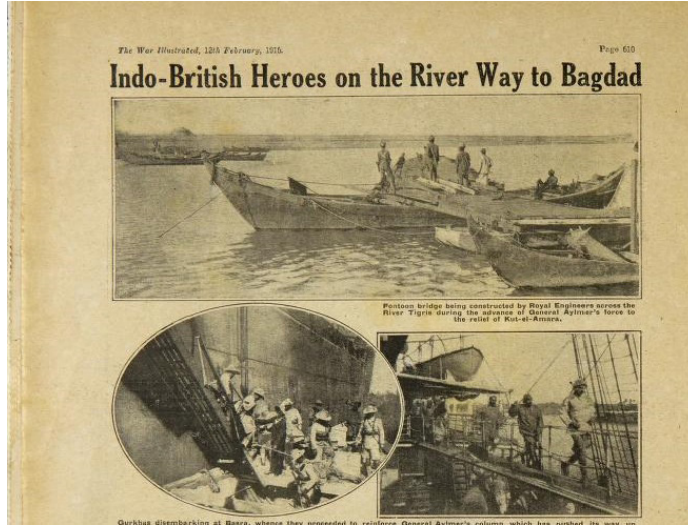
33 "Editor's Foreword", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. I, The Amalgamated Press, Limited, 1915.

34 Aynı yer.

35 "The Great Episodes of the War", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s. 2001.

36 "The Great Episodes of the War", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s. 2001.

37 "The Campaign in Mesopotamia to the Capture of Amara", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2001.

Resim 1: The War Illustrated, 12th February, 1916

Mezopotamya Harekâtı'nın The War Illustrated'ta anlatımına bakıldığında ilk göze çarpan hususlardan birisi bol miktarda görsel malzeme kullanıldığıysa, diğer bir husus da bölgedeki askeri gelişmelerin anlatımında son derece romantik figürlerle bezenmiş oryantalist bir yaklaşımın benimsenmesidir. Olaylar aktarılırken yapılan benzetmelerde sıklıkla tarih öncesi dönemlere atıf yapılmış ve bol miktarda efsanelere yer verilerek metafor ağırlıklı bir dil kullanılmıştır. "Eski dünyada yeni savaş" başlığıyla verilen bölümde uygarlıkların beşiği olan Mezopotamya'nın yeni bir savaşa sahne olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu değerlendirmelere göre; "Fırat ve Dicle nehirleri arasında bir vaha görünümünde olan bölge ölümcül bir savaş alanına dönüşmüştür. Asur, Babil, Yunan ve Arap medeniyetleri yüzyıllar süren rekabet uğruna kan dökmüşler, Zenofon ve orduları bu dolambaçlı yollarda yollarını kaybetmişler, demir kuşların beyaz kanatları altında yeni lejyonlar yeni silahlarla donanmışlardır."³⁸ Belirtmek gerekir ki İngiliz ordusunun en tepesindeki generalden en düşük rütbedeki askerine kadar herkes Mezopotamya bölgesinin tarihsel zenginliğinin farkındaydı. Bu durum Mezopotamya'daki cephe hattında mistik duyguların yoğun bir şekilde yaşanmasını da beraberinde getiriyordu. The War Illustrated hitap ettiği İngiliz kamuoyunun spiritüel duygularını harekete geçirmek suretiyle Irak Cephesi'ndeki olayları alışılmışın dışında bir üslupla aktarma yoluna gitmiştir.

Bölgedeki deneyimlerini kaleme alan bir asker, buldukları bölgeyi Aden Bahçesi'nde yasak elmanın yendiği mekân olarak tarif etmiştir.³⁹ Aynı asker, bölgede yoğun top atışlarının ilk sesleri duyulduğunda bunu çok ironik bir durum olarak görmüş ve ok ve yay gibi aletlerle savaşın sürdürüleceği yönündeki düşüncesini aktararak sıradan bir askerin bölgeyle ilgili algılarını ortaya koymuştur.⁴⁰ Buna benzer bir benzetme de Dicle Nehri için yapılmıştır. Eski dünyanın bir sembolü olan Dicle Nehri üzerinde tonlarca yükü taşıyabilen

38 "New War in the Old World", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2002.

39 "With the Highland Brigade in Mesopotamia", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 7, London, 1917, s.2430.

40 "Black Watch Goes Forward", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 7, London, 1917, s.2430.

Propaganda ve Mistisizm: The War Illustrated'a Göre İngiltere'nin Mezopotamya Harekâtı ve Kût'ül Amâre Kuşatması

buharlı gemilerin bir tezat oluşturduğunun aktarıldığı bölümde Dicle Nehrinin Arap edebiyatındaki romantik yerine vurgu yapılmıştır.⁴¹

Resim 2: The War Illustrated, 1st April, 1916.

Bölgenin doğal engellerle dolu bir coğrafyayı içine alması, lojistik hizmetlerin yürütülmesi açısından harekâtın en güç yanını oluşturmuştur. Bölgedeki iklim koşullarının elverişsizliğine değinilen bölümlerde sıcaktan dolayı birliklerin çok fazla ilerleyemedikleri ve nem ile birleşen sıcaklıkların kimi yerlerde yaşamı olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. *Sıcaklığın 130 fahrenheitaya ulaştığı zamanlarda gün doğumundan gün batımına kadar havada alev topları yükseliyordu ve sivrisinekler de hayatı çekilmez kılıyordu.*⁴² Bu koşullarda mücadele eden Hint-İngiliz birlikleri yoğun bir şekilde nehir ulaşımını kullanmışlardır. İngilizlerin bölgedeki birliklerine hizmet eden 100 civarında bot bulunmaktaydı. Hindistan Kraliyet Filosuna bağlı buharlı gemi, sal ve botlar gerek malzeme taşımacılığında gerekse de asker naklinde kullanılmıştır. Sir Percy Cox ve Townshend'e bağlı birliklerin ilerleyişi de büyük ölçüde 35 fit uzunluk ve 2,5 fit genişliğindeki botlar sayesinde mümkün olmuştur.⁴³ Ancak sudaki ilerleyiş kimi zaman olumsuz durumlar da yaratıyordu, yan yatan ya da karaya oturan botlardaki topların da yan yatması üstesinden gelinmesi oldukça zor durumlardandı.⁴⁴ Karadaki ilerleyişlerin önündeki en önemli engel çamurla kaplı olan alanlar ve bataklık bölgeleriydi. Bu koşulların hüküm sürdüğü bölgelerde İngilizlerin ilerleyişleri sekteye uğramıştır. En modern silahların develer ve diğer yük hayvanlarıyla taşınması ortaya ilginç bir görüntü sunmuştur. Dergide geçen ifadelerle bakılırsa, eski dünya karasında yapılan bu mücadelenin yeni idealler için verildiği iddia edilmek suretiyle Mezopotamya Harekâtına romantik bir anlam yüklenmeye çalışılmıştır.⁴⁵

41 "Old World Tigris in the Twentieth Century War", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2009.

42 "The Great episodes of the War", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2012.

43 "Sea Power in the Desert", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2002.

44 "Sea Power in the Desert", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2002.

45 "Strenuous Effort in the Valley of the Tigris", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2006.

Resim 3: The War Illustrated, 22th January, 1916.

The War Illustrated, İngilizlerin merhametli bir ulus olduklarını savaş koşullarında da gösterdikleri yönünde türlü haberlere yer vermiştir. Örneğin, Türkler tarafından Kut'ül Amare'de esir alınanlar arasındaki hasta ve yaralıların İngiliz hatlarına doğru gönderilmelerine rağmen⁴⁶ İngilizlerin esir aldıkları Türk askerlerine yeni kıyafetler ve çizmeler verdikleri ve onlara temizliklerini yapacakları uygun koşulları sağladıkları ifade edilmiştir.⁴⁷

Kut'ül Amare kuşatması karşısında General Townshend'in 24 hafta süren direnişi İngiliz ordusu açısından bir onur meselesi olarak gösterilmiştir. Kuşatma altındaki zor günlere rağmen, Townshend'in mücadele azmi, fedakârlığı ve neşeli mizah anlayışı emri altındaki askerlerin tek moral kaynağı olarak gösterilmiştir. Townshend'in İngiltere Kralı tarafından kendisine gönderilen telgrafa cevap olarak sarf ettiği sözler tarihe geçecek ifadeler olarak nitelendirilmiştir. Townshend, Kralın telgrafına cevap olarak: *Majestelerinin bu sözlerinin komutam altındaki her çeşit rütbedeki askerime nasıl ilham verdiğini kelimelerle ifade edemem. Onların adına ve kendi adıma Majestelerine şunları söylemeyi arzu ederim ki; Majestelerinden aldığımız bu övgü bu savunma harekâtındaki en büyük desteğimiz olacaktır. İfadelerini kullanmıştır. Görüldüğü gibi, Kut'ül Amare kuşatmasının İngilizler açısından ne denli büyük bir yenilgi olduğu bilinmesine karşın, The War Illustrated'ta genellikle bu durum romantize edilerek savaşın gidişatıyla ilgili gerçekler yanlı bir şekilde aktarılmıştır.⁴⁸*

Kut'ül Amare'nin düşmesi ve General Townshend ile beraber İngiliz birliklerinin esir edilmesinden sonra, General Sir Stanley Maude komutasına geçen İngiliz birliklerinin başarılı bir şekilde toparlanarak ilerleyişe geçtikleri yoğun bir şekilde görsel malzemeye birlikte aktarılmıştır. Britanya ordusunun 11 Mart 1917'de Bağdat'a resmen girişinin Almanya'nın "doğu imparatorluğu" rüyasının sonu olduğu yönündeki yorum gerçekten ilginçtir. Söz konusu mücadelenin sırf Almanya'ya karşı verildiği izlenimini uyandıran bu yorumlar, Türk-Alman ittifakının ileride Osmanlı topraklarının Almanya sömürgesine

46 "The Advance on Bagdad and Memorable Siege of Kut", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2013.

47 "With Marshall's Troops Marching Towards Mosul", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 9, London, 1918, s. 3057.

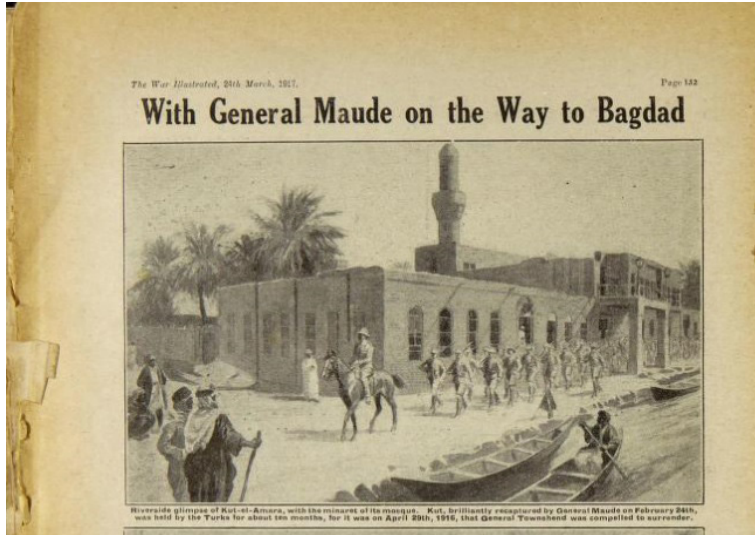
48 "Magnificent Indo-British Charge", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s. 2013.

Propaganda ve Misticizm: The War Illustrated'a Göre İngiltere'nin Mezopotamya Harekâtı ve Kût'ül Amâre Kuşatması

dönüştüreceği iddialarını doğrular niteliktedir.⁴⁹ 24 Şubat 1917'de Kut'ül Amare'nin İngilizler tarafından geri alınması ve 11 Mart'ta da Bağdat'ın ele geçirilmesi, The War Illustrated'ta sıkça başvurulan bir anlatım tekniği olan romantizme vurgu yapılarak aktarılmıştır. Buna göre, üç yüz yıldan fazla bir süre boyunca Türklerin egemenliği altında kalan Bağdat artık kültür, eğitim ve ticaretin merkezi haline getirilecektir. Yapılan bir yorumu göre Arapların "aslanların babası" olarak tanımlanan General Maude, Bağdat'ı alarak Almanların heveslerini sonlandırmıştır. General Maude'nin koleradan ölmesi üzerine komutayı devralan astı General Marshall 18 Kasım'da Kerkük'ü alarak Mezopotamya Harekâtını ileri bir aşamaya taşımayı başarmıştır.⁵⁰ Beklenebileceği gibi bu gelişmeler The War Illustrated başta olmak üzere İngiliz yazılı medyasında yoğun bir şekilde işlenerek Kut Kuşatması sonucunda İngiliz ordusunun aldığı büyük darbenin izleri silinmeye çalışılmıştır.

Resim 4: The War Illustrated, 12th March, 1916.

Resim 5: The War Illustrated, 24th March, 1917.

49 "The British Flag Over Bagdad", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 8, London, 1917, s.2795.
50 "Progress in Mesopotamia", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 9, London, 1918, s. 3053.

SONUÇ

İngiltere'nin Mezopotamya Harekâtı, Birinci Dünya Savaşı kapsamında incelenmesi gereken bir konu olmasının yanında, genel itibariyle 19. yüzyıl boyunca Almanya ve İngiltere arasında cereyan eden Ortadoğu'daki politik güç mücadelesinin önemli bir evresidir. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesiyle beraber İngiltere, Mezopotamya'daki topraklar üzerinde yürüttüğü ticari faaliyetleri siyasal bir zemine oturtarak bölgedeki etkinliğini arttırmayı amaçlamıştır. Bu amaçla, hali hazırda Hindistan'da bulundurduğu askeri gücünü bölgeye kaydırarak kapsamlı bir askeri mücadele yürütmüştür. Osmanlı askeri erkânı, bölgedeki Arap aşiretlerinin gücüne ve padişahın ilan ettiği cihat fetvasının etkisine güvenerek Kafkasya'daki operasyonların yürütülmesine ağırlık vermiş, doğal olarak da İngiliz birlikleri Basra bölgesinden kolaylıkla ilerleyerek Bağdat'a kadar ilerlemişlerdir. İngiliz birliklerinin Basra Körfezi'nden başlayarak Musul ve Kerkük'e kadar olan ilerleyişleri bir anlamda Osmanlı Devleti'nin bölgede üç yüz yıl süren hükümrانlığının da sonunu getirmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen The War Illustrated'a göre Mezopotamya Harekâtı, asla sadece teknik bir askeri girişim olarak sunulmamıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan ve giderek profesyonel bir eylem biçimini alan propaganda faaliyetlerinin İngiltere açısından güzel bir örneğini oluşturan The War Illustrated, Mezopotamya bölgesindeki İngiliz birliklerinin ilerleyişini son derece romantik bir anlatım üslubuyla ve bölgenin tarihsel öneminin farkındalığıyla okuyuculara aktarmıştır. Denilebilir ki, İngiliz siyaset yapıcılarını Mezopotamya'yı sadece petrol bakımından zengin bir bölge olan ve bu yüzden ele geçirilmesi gereken bir bölge olarak görmemiş, en azından Mezopotamya'nın sahip olduğu görkemli tarihsel geçmişinin korunması misyonuyla hareket edildiği hissini uyandırmaya çalışmıştır. Savaş düzeninde İngiliz kamuoyunun tepkisini uyandırmamak ve mümkünse desteğini elde etmek amacıyla Mezopotamya Harekâtının asker kayıplarıyla dolu olan evreleri okuyucuya aktarılmamıştır. Propagandif amaçla çıkan bir basın organı olması açısından doğal karşılanması gereken bu durumun The War Illustrated 'ın I. Dünya Savaşı'na dair sunmuş olduğu görsel malzemenin zenginliğini geri planda bırakmadığı kolaylıkla ileri sürülebilir.

20. yüzyılın getirdiği baş döndürücü hızdaki küresel olaylar silsilesinin geniş toplum yığınlarına görsel sunumunun sağlanması için yaygın bir hale gelen görsel-yazılı basının propagandif amaçlarla kullanımının ilk örneklerinden biri olan *The War Illustrated* özellikle Mezopotamya Harekâtı'nın neredeyse her safhasıyla ilgili geniş bir içeriğe sahiptir. Bilindiği üzere, Mezopotamya coğrafyası semavi dinlerin doğduğu bir bölge olması hasebiyle yoğun dini sembollerle eşitlenebiliyordu. The War Illustrated'ta genel olarak Mezopotamya Harekâtı'nın yoğun bir ruhsal/teleolojik öğelerle harmanlanarak okuyucuya aktarılması kamuoyunun spiritüel güdülerle savaşın sonuçlarına hazırlanması amacına matuf olduğu düşünülebilir.

KAYNAKÇA

I. Süreli Yayınlar

- "Black Watch Goes Forward", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 7, London, 1917, s.2430.
- "Editor's Foreword", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. I, The Amalgamated Press, Limited, 1915.
- "Magnificent Indo-British Charge", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s. 2013.
- "New War in the Old World", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2002.
- "Old World Tigris in the Twentieth Century War", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2009.
- "Progress in Mesopotamia", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 9, London, 1918, s. 3053.
- "Sea Power in the Desert", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2002.
- "Sea Power in the Desert", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2002.
- "Strenuous Effort in the Valley of the Tigris", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2006.
- "The Advance on Bagdad and Memorable Siege of Kut", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2013.
- "The British Flag Over Bagdad", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 8, London, 1917, s.2795.
- "The Campaigne in Mesopotamia to the Capture of Amara", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2001.
- "The Great Episodes of the War", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2001.
- "The Great Episodes of the War", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2001.
- "The Great episodes of the War", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 6, London, 1916, s.2012.
- "With Marshall's Troops Marching Towards Mosul", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 9, London, 1918, s. 3057.
- "With the highland Brigade in Mesopotamia", *The War Illustrated Album De Luxe*, Vol. 7, London, 1917, s.2430.

II. Telif Eserler

- BİRN, Donald S., (1989), "The War of Words, The British Council and Cultural propaganda in the 1930's", *Peace and Change*, Vol. 14, No. 2, (1989), ss.176-190.
- COHEN, Stuart, (1978), "Mesopotamia in British Strategy, 1903-1914", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 9, No. 2, (Apr., 1978), ss. 171-181.

- DANE, Edmund, *British Campaigns in the Nearer East 1914-1918, From the Outbreak of War With Turkey to the Taking of Jerusalem*, Hodder and Strouhgton, London, New York, Toronto, (Tarih yok).
- DAVIS, Paul Kevin, (1981), *British-Indian Strategy and Policy in Mesopotamia November 1914-April 1916*, PhD Thesis, Kings College The University of London.
- DYER, Gwynne, (1966) *The Mesopotamia Campaign to the Fall of Kut-El Amara: November 1914-April 1916*, Master Thesis, Rice University.
- GARDNER, Nicolas, (2015), "British Prestige and the Mesopotamia Campaign, 1914-1916", *The Historian*, Vol. 77, No. 2, (Summer 2015), ss.269-289.
- KAYMAZ, İhsan Ş., (2014), *Musul Sorunu Emperyalizm ve Kürtler*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- KENT, Marian, (1996), "Great Britain and the End of the Ottoman Empire", içinde, (Edt.) Marian Kent, *Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Frank Cass, London, ss. 165-199.
- KLIMAN, Aaron S., (1968), "Britain's War Aims in the Middle East in 1915", *Journal of Contemporary History*, Vol. 3, No. 3, The Middle East, (Jul., 1968), ss.237-251.
- LASSWELL, Harold D, (1938), *Propaganda Technique in the World War*, Peter Smith, New York.
- MARQUIS, Alice Goldfarb, (1978), "Words as Weapons: Propaganda in Britain and Germany During the First World War", *Journal of Contemporary History*, Vol. 13, No. 3, (Jul., 1978), ss. 467-498.
- MARTIN, Michele, (2006), *Images at War: Illustrated Periodicals and Constructed Nations*, University of Toronto Press, Toronto.
- PUTNIS, Peter & Kerry McCallum, (2013) "Reuters, Propaganda-Inspired News, and the Australian Press During the First World War", *Media History*, Vol. 19, No. 3, ss. 284-304.
- ROGAN, Eugene, (2015) *The Fall of the Ottomans, The Great War in the Middle East*, Basic Books, New York.
- SABİS, Ali İhsan, (1990), *Harp Hatıralarım Birinci Cihan Harbi*, C. 2, Nehir Yayınları, İstanbul.
- SAKİN, Serdar, (2010), "Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesinde Osmanlı Devleti ile İngiltere Arasındaki Çarpışmalar (1915)", *Gazi Akademik Bakış*, C. 4, S. 7, (Kış 2010), ss. 133-152.
- SANDERS, M. L., (1975), "Wellington House and British Propaganda During the First World War", *The Historical Journal*, Vol. 18, No. 1, (Mar., 1975), ss. 119-146.
- SAYGI, Tarık, (2011), İngiliz Generali *Townshend ve Türkler*, Paraf Yayınları, İstanbul.
- SWAYNE, Martin, (1917), *In Mesopotamia*, Hodder and Stoughton, London, New York, Toronto.
- THOMSON, William Fletcher, (1962), "Propaganda and the Civil War, *The Wisconsin Magazine of History*, Vol. 46, No. 1, (Autumn, 1962), ss. 21-31.
- TUNCER, Hüner, (2011), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu, Osmanlı İmparatorluğu ve Birinci Dünya Savaşı*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- TÜRKMEN, Zekeriya, "Birinci Dünya Harbinde Irak Cephesinde Türk-İngiliz Mücadelesi",

Propaganda ve Mistisizm: The War Illustrated'a G6re İngiltere'nin Mezopotamya Harekâtî ve Kût'ül Amâre Kuşatması

içinde, (Edt.) Zekeriya Türkmen, *1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak Uluslararası Sempozyum*, 20-21 Kasım 2014, İstanbul, Harp akademileri Basımevi, ss. 381-435.

ULRICHSEN, Kristian Coates, " The British Occupation of Mesopotamia, 1914-1922", *Journal of Strategic Studies*, Vol. 32, No. 2, (2007), ss. 349-377.

UMAR, Ömer Osman, "İngiltere'nin Irak Politikası (1900-1918)", içinde, (Haz.) Orhan Neçare, *Kut'ül Amâre Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu 28-29 Nisan 2016*, Mardin, Bildiriler, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2016, ss. 559-603.

III. **Dijital Kaynaklar**

<https://www.britannica.com/topic/propaganda> (Erişim, 20.09.2017).